

Transgresarea prescripțiilor bisericii: practici religioase în Transilvania medievală târzie și modernă timpurie

(Proiect PN-II-ID-PCE-2011-3-0359)

NEWSLETTER

Iunie 2013

ACTIVITĂȚI

CONFERINȚĂ, WORKSHOP

SAINTS ANCIENS ET SAINTS MODERNES: PERMANENCES, TRANSFERTS, CONCURRENCES — workshop internațional, Universitatea din Rennes, 1 februarie 2013

Marie Madeleine de Cevins (CERHIO, Université Rennes 2) și Olivier Marin (CRESC, Université Paris- Nord, IUF) au inițiat o serie de întâlniri dedicate cultului sfinților în Europa Central-Răsăriteană, scopul acestora fiind o rafinare a tipologiei sanctității medievale târzii propusă acum mai bine de trei decenii de către André Vauchez într-o lucrare devenită fundamentală în acest domeniu, *La sainteté en Occident aux derniers siècles du Moyen Age d'après les procès de canonisation et les documents hagiographiques* (Roma: Ecole française de Rome, 1981). În cadrul întâlnirii organizate la Universitatea din Rennes în 1 Februarie 2013 (Saints anciens et saints modernes: permanences, transferts, concurrences) cercetători din Polonia, Ungaria, Cehia, Slovacia, România (Carmen Florea) și Franța au discutat modalitățile în care a fost articulat cultul sfinților în evul mediu târziu în spațiul Europei Est - Centrale. Cele mai interesante aspecte discutate au evidențiat amploarea cultelor martirilor husiți în regiunea Boemiei, persistența modelului de sanctitate episcopală în dieceza Cracoviei, eficacitatea sfinților vechi și noi în producerea miracolelor care au condus la eliberarea din captivitatea otomană a mai multor prizonieri din regatul Ungariei. Din perspectiva proiectului de cercetare Transgresarea prescripțiilor bisericii: practica religioasă în Transilvania medievală târzie și modernă timpurie, participarea la această conferință și-a dovedit relevanța din mai multe puncte de vedere. Astfel, în cadrul discuțiilor accentul precumpănitor a căzut asupra modalităților în care laicatul influențează, de multe ori într-o manieră hotărâtoare, promovarea unor candidați la sfințenie, transformându-i în protectori eficienți. Importantă a fost de asemenea din perspectiva proiectului și evaluarea felului în care discursul clerical asupra sanctității medievale târzii se ajustează în funcție de opțiunile

laicilor pentru un sfânt sau altul. Nu în ultimul rând, merită amintită utilitatea dialogului axat nu pe înțelegerea interacțiunii clerici-laici dintr-o perspectivă instituțională dominantă, ci din aceea care favorizează punctele de întâlnire, uneori tensionată, ale celor două părți, procesul de negociere al diferitelor atitudini dovedindu-se fertil pentru analiza alegerilor religioase ale laicilor.

ARHITECTURA RELIGIOASĂ MEDIEVALĂ DIN TRANSILVANIA/
KÖZÉPKORI EGYHÁZI ÉPÍTÉSZET ERDÉLYBEN — simpozion științific internațional, ediția a VIII-a, Satu Mare (România) — Papos (Ungaria), 8 — 10 martie 2013

Simpozionul organizat de Consiliul Județean Satu Mare, Muzeul Județean Satu Mare și Muzeul Józsa András din Nyíregyháza (Ungaria) și susținut în cadrul Programului de Cooperare Transfrontalieră Ungaria — România 2007-2013, a reunit cca. 100 de specialiști din domeniile arheologiei, istoriei și istoriei artei medievale din România și Ungaria care, pe parcursul celor trei zile și pe baza a peste 40 de comunicări, au dezbătut problematica arhitecturii ecleziastice medievale în contextul istoric, social,

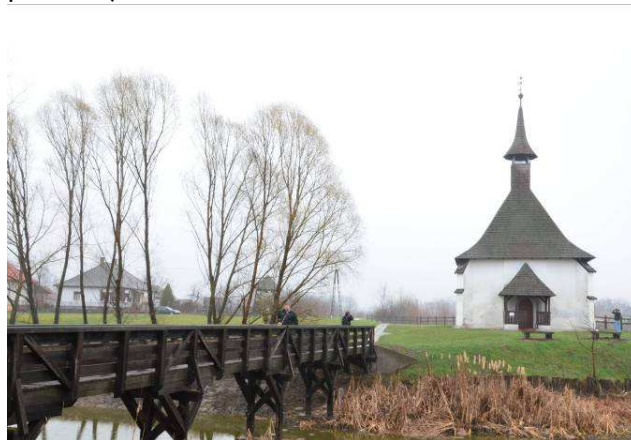
religios-devoțional și artistic al vremii. O parte din prezentări, sub forma unor studii de caz, au constituit analize arhitecturale și artistice, precum și reconstituirea unor serii de monumente. Altele s-au axat pe cercetările arheologice și problemele conexe, o secțiune aparte fiind dedicată arhitecturii ordinelor mendicante. Deosebit de interesante s-au dovedit a fi comunicările care au avut ca scop reinterpretarea istoriografică, precum și istoricul și stadiul actual al cercetărilor legate de unele monumente eclesiastice din Transilvania medievală. Din colectivul proiectului Transgresarea prescripțiilor bisericii: practica religioasă în Transilvania medievală târzie și modernă timpurie, la Conferință au participat Mária Lupescu Makó, cu comunicarea „Pro reparatione et refectioe monasterium...” Cékirányos kegyes adományok a középkori Erdélyben / „Pro reparatione et refectioe monasterium...” Donații pioase cu destinație specială în Transilvania medievală și Ciprian Firea, cu prezentarea „Donatori și memorie în biserici medievale din Transilvania. O cercetare a surselor vizuale și documentare (sec. XIV-XVI)”. Bazându-se pe o categorie a izvoarelor scrise bine circumscrise, și anume,

Biserica din Nagyszekeres, Ungaria, vizitată în cadrul simpozionului de la Satu Mare

testamente și donații pioase, Mária Lupescu Makó a încercat să demonstreze că donațiile laicilor, nobili și orășeni deopotrivă, către mănăstiri au servit deseori unor scopuri bine definite. Acest lucru a dus spre concluzia că donatorii au fost influențați de către călugări, orientându-și donația în funcție de nevoile mănăstirilor. Reciprocitatea a funcționat destul de bine, ambele părți atingându-și scopul: beneficiarii donației, călugării au primit ceea ce doreau (proprietăți sau părți de proprietate, vii, mori, donații pentru reparații ale mănăstirii, sau ale bisericii, bani pentru nevoile comunității călugărești, etc), iar donatorii, prin rugăciunile spuse de călugări, erau convinși că timpul ce urmau să-l petreacă în Purgatoriu s-a redus considerabil. Această caracteristică contractuală a donațiilor pioase a funcționat destul de bine pe tot parcursul evului mediu, primind o notă mai accentuată mai ales la finele acestei perioade. Ciprian Firea și-a concentrat atenția pe o categorie asemănătoare celor folosite în cadrul prelegerii Máriei Lupescu Makó, și anume, pe donatori. Utilizând surse documentare și vizuale din secolele XIV-XVI, autorul a demonstrat convingător că uneori donatorii nu s-au mulțumit cu relatarea scrisă a donației,

ci și-au dorit o păstrare mai accentuată în memoria comunității. Iar pentru aceasta au recurs la diferite practici (fondări de altare, picturi, etc.).

Biserica din Csengersima, Ungaria, vizitată în cadrul simpozionului de la Satu Mare

THE MATERIAL RUNNING OF THE MENDICANT FRIARIES IN CENTRAL EUROPE (C. 1220 — C. 1550). TOWARDS AN INVENTORY OF TEXTUAL SOURCES — WORKSHOP în cadrul proiectului MARGEC (Marginalité, économie et christianisme. La vie matérielle des couvents mendiants en Europe centrale (v. 1220 - v. 1550) — Praga, 25 martie 2013

În data de 25 martie 2013, Carmen Florea și Mária Lupescu Makó, membre ale echipei proiectului nostru de cercetare au participat în cadrul proiectului MARGEC (Marginalité, économie et christianisme.

La vie matérielle des couvents mendiants en Europe centrale (v. 1220 - v. 1550) la workshop-ul The Material Running of the Mendicant Friaries in Central Europe (c. 1220 – c. 1550). Towards an Inventory of Textual Sources ținut la Praga. Această manifestare științifică organizată de Centre d'Histoire Espaces et Cultures (CHEC), Université Blaise Pascal, Clermont-Ferrand 2, Centre de Recherches Historiques de l'Ouest (CERHIO) – Université Rennes 2, Collegium Europaeum – Charles University & Czech Academy of Sciences a fost dedicată surselor textuale care pot facilita cunoașterea vieții economice a conventelor mendicante din

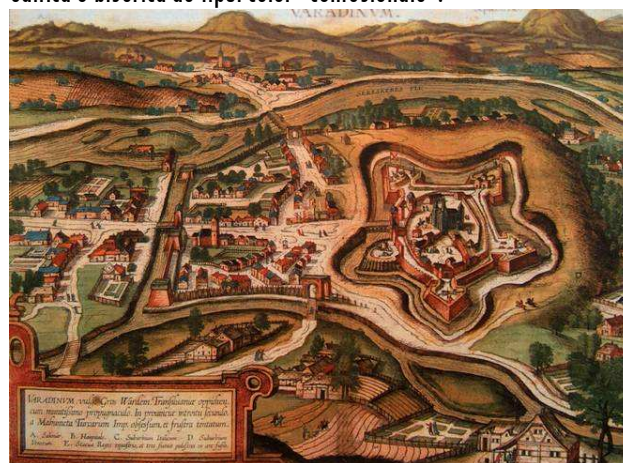
Sf. Francisc primind stigmatel. Polipticul de la Lelicieni, 1511 (MNG, Budapesta)

Centrul și Estul Europei. Atelierul a oferit posibilitatea cercetătorilor din spațiul central-european, dar și celor din Franța ale căror preocupări sunt legate de spațiul amintit, să prezinte cercetările proprii legate de activitatea economică a conventelor mendicante. Concentrându-se asupra surselor scrise, workshop-ul s-a dovedit a fi deosebit de util și din punct de vedere metodologic. Cercetătorii din Franța, Germania, Ungaria și România au prezentat nu doar varietatea surselor documentare prin care se poate analiza viața economică a mănăstirilor mendicante, ci au oferit și modele utile de analiză metodologică. Astfel, Carmen Florea a susținut prezentarea Urban Charters and the Material Running of Transylvanian Friaries. Concentrându-se mai ales asupra studiului de caz al Brașovului, autoarea a evidențiat și rolul jucat de puterea laică în fondarea și, mai apoi în susținerea acestor așezăminte religioase. Măria Lupescu Makó în prezentarea Testaments and Donations Concerning the Dominicans, Franciscans and Augustinian Hermits in Transylvania și-a concentrat atenția asupra a două categorii de surse scrise ce pot oferi informații legate de viața economică a conventelor:

testamentele și donațiile. A arătat că majoritatea acestor surse din spațiul transilvan provin din secolele XIV-XVI și se referă mai ales la mănăstirile ordinului dominican. Categorisind obiectele din testamente și donații, autoarea prezentării a ajuns la concluzia că aceste mănăstiri au încercat să supraviețuiască prin forțele proprii și au practicat o economie deschisă. Donațiile de proprietăți agricole, mori, heleștee sau sare le-au oferit călugărilor mendicanți un trai decent, dar în același timp au reprezentat și o sursă indispensabilă necesară finanțării proiectelor lor de reclădire, reînnoire sau extindere a mănăstirilor și bisericilor.

ȘCOALA ARDELEANĂ, EDIȚIA A VIII-A, Oradea, 12-13 aprilie 2013

În data de 12-13 aprilie 2013 Ovidiu Ghitta a participat la simpozionul „Școala Ardeleană”, ediția a VIII-a, care a avut loc la Oradea, cu comunicarea „Despre modele devoționale, comportament liturgic și disciplină canonică în circularele românești ale episcopului de Muncaci Andrei Bacsinszky”. Autorul a fost interesat de linia de demarcație pe care episcopul o trasează între "lege" și "fărădelege" atunci când se referă la comportamentul liturgic și social al clerului și mirenilor supuși autorității sale. Ovidiu Ghitta a realizat o analiză de discurs, din care a reieșit atât ancorarea episcopului în programul reformismului catolic și al celui iozefin, cât și eforturile sale de a edifica o biserică de tipul celor "confesionale".

Oradea în sec. al XVI-lea

TRANSGRESAREA PRESCRIȚIILOR BISERICII: PRACTICA RELIGIOASĂ ÎN TRANSILVANIA MEDIEVALĂ TÂRZIE ȘI MODERNĂ TIMPURIE

- ÎNTÂLNIRI LUNARE -

Începând din luna martie, membrii echipei proiectului Transgresarea prescripțiilor bisericii: practica religioasă în Transilvania medievală târzie și modernă timpurie au avut posibilitatea să prezinte cercetările proprii legate de acest proiect. În cadrul comunicărilor s-a avut în vedere faptul că prezentările reprezintă rodul unor cercetări aflate în curs de derulare, scopul fiind chiar acela de a supune dezbaterii anumite probleme ridicate de autori.

Seria comunicărilor lunare a fost deschisă de Ciprian Firea în 22 martie 2013 cu prezentarea **“Donatio pro memoria. Patronaj laic și feminin în Transilvania evului mediu târziu. O cercetare a surselor vizuale și documentare (sec. XIV-XVI)”**. Comunicarea a urmărit să identifice și să exploateze surse vizuale și documentare privitoare la practicile religioase ale laicilor din Transilvania evului mediu târziu. O atenție specială a fost îndreptată către strategiile personale de salvare/mântuire a indivizilor prin asigurarea perpetuării memoriei (fie prin intermediul miselor/liturghiilor private, fie prin instrumente vizuale: portrete de donatori, elemente heraldice, inscripții referitoare la donație etc.). De asemenea, un accent deosebit s-a pus pe participarea și implicarea femeilor în construirea și finanțarea acestor strategii de salvare.

Donatio pro memoria. Patronaj laic și feminin în Transilvania evului mediu târziu

O cercetare a surselor vizuale și
documentare (sec. XIV-XVI)

Ciprian Firea

În luna mai, prin **Controlul civic al sanctității în Transilvania medievală târzie**, Carmen Florea a prezentat o comunicare deosebit de interesantă despre felul în care se articulează o religie civică în orașele Transilvaniei medievale în perioada cuprinsă între secolele XIV-XVI. Parte integrantă a obiectivelor asumate de către echipa proiectului pentru anul 2013, discuția metodologică asupra posibilităților interpretative ale religiei civice în mediul urban transilvănean a reprezentat pentru autoare continuarea firească a evaluării critice a surselor asumate în decursul primului an al acestui proiect de cercetare.

Demersul inițiat de Carmen Florea a plecat de la dezbateră actuală existentă în istoriografie referitoare la religia civică, discuție ale cărei repere sunt date de către tentativa de definire a religiei civice în spațiul italian (prin studiile lui André Vauchez, Michael Goodich, Ana Benvenuti, Gary Dickson), dar și de către încercările ultimilor ani de a clarifica această definiție prin studierea religiei civice în cazul orașelor de pe coasta Mării Adriatice sau cele nord-europene.

Deși istoriografia aplecată asupra vieții religioase urbane în regatul medieval al Ungariei a subliniat caracterul de micro-cosmos religios al acestora (în definiția dată de Marie Madeleine de Cevins), nu există încă o dezbateră sistematică asupra modalităților în care poate fi studiată religia civică și în consecință pot fi nuanțate definițiile propuse pentru alte spații geografice. Prin urmare, o posibilă cale de investigație o reprezintă fructificarea rezultatelor cercetării asupra vieții religioase a laicilor din orașele Transilvaniei care au evidențiat importanța profilului mono-parohial al comunităților urbane și autonomia de care se bucurau în plan religios. După cum au remarcat studii mai vechi, dar și recente de istoria artei (Virgil Vătășianu, Vasile Drăguț, Ciprian Firea, Ágnes Bálint, Matthew Palmer) reconstruirea bisericilor parohiale din cele mai importante orașe (Sibiu, Brașov, Bistrița și Cluj) a fost motivată de dorința unei comunități privilegiate de a-și reprezenta prin intermediul edificiilor religioase acest statut.

Aceste sugestii pot fi exploatate în direcția observării controlului pe care magistratura îl exercită asupra funcționării bisericii parohiale, un element cheie al acestui control constituindu-l cultul patronului parohial. Implicarea guvernării urbane în organizarea celebrării publice a patronului (cum s-a întâmplat la Bistrița), a celor mai importante grupuri socio-economice (cazul Brașovului și Clujului) sau religioase (cazul confraternității mariane de la Sibiu) deschide posibilitatea tentantă de a analiza caracteristicile religiei civice și impactul acesteia asupra vieții religioase urbane.

Nu în ultimul rând, Carmen Florea a atras atenția asupra faptului că investigarea cazului transilvan nu doar lămurește un aspect, mai puțin sau deloc cercetat al participării laicilor la viața religioasă (în cazul de față prin celebrarea cultului patronului parohial), dar aduce nuanțări semnificative asupra felului în care această participare modifică și atitudinea clerului parohial. Perspectiva comparativă mai are apoi meritul de a înlesni conturarea unei definiții a religiei civice circumscrisă nu doar unui spațiu geografic, ci și specificității instituționale ecleziastice și laice locale.

ANUNȚURI

PARTICIPĂRI LA CONFERINȚE/WORKSHOP-URI INTERNAȚIONALE

La 1 februarie 2013, Carmen Florea a participat la workshop-ul internațional *Saints anciens et saints modernes: permanences, transferts, concurrences*, organizată de Universitatea din Rennes.

În perioada 8-10 martie 2013, Măria Lupescu Makó și Ciprian Firea au participat la conferința internațională *Arhitectura religioasă medievală din Transilvania/ Középkori egyházi építészet Erdélyben*, organizată de Consiliul Județean Satu Mare, Muzeul Județean Satu Mare și Muzeul Jósza András din Nyíregyháza (Ungaria). Simpozionul științific internațional aflat la a VIII-a ediție, s-a desfășurat la Satu Mare (România) și Papos (Ungaria), fiind susținut în cadrul Programului de Cooperare Transfrontalieră Ungaria – România 2007-2013. Măria Lupescu Makó a prezentat lucrarea „Pro reparatione et refectioe monasterium...” Cékirányos kegyes adományok a középkori Erdélyben/ „Pro reparatione et refectioe monasterium...” Donații pioase cu destinație specială în Transilvania medievală. Ciprian Firea a participat cu comunicarea intitulată „Donatori și memorie în bisericile medievale din Transilvania. O cercetare a surselor vizuale și documentare (sec. XIV-XVI)”.

Conferința internațională *Arhitectura religioasă medievală din Transilvania*, Satu Mare

În data de 25 martie 2013, Carmen Florea și Mária Lupescu Makó, membre ale echipei proiectului nostru de cercetare au participat în cadrul proiectului MARGEC (Marginalité, économie et christianisme. La vie matérielle des couvents mendiants en Europe centrale (v. 1220 - v. 1550) la workshop-ul The Material Running of the Mendicant Friaries in Central Europe (c. 1220 – c. 1550). Towards an Inventory of Textual Sources. Carmen Florea a susținut prezentarea Urban Charters and the Material Running of Transylvanian Friaries, iar Mária Lupescu Makó Testaments and Donations Concerning the Dominicans, Franciscans and Augustinian Hermits in Transylvania.

În data de 18 iunie 2013, Carmen Florea, membră a echipei de cercetare a acestui proiect și-a susținut public teza de doctorat cu titlul *The Cult of the Saints in Late Medieval Transylvania (14th to 16th centuries)* obținând calificativul foarte bine și distincția *summa cum laude*.

Susținerea tezei de doctorat *The Cult of the Saints in Late Medieval Transylvania (14th to 16th centuries)*, Carmen Florea